ПОРЕДИЦА
•НОБЕЛИСТИ•

„Изключително... колекция от писма и размисли, които биха били интересни за всички, които се интересуват от спецификата на властта и съпротивата."

Ню Йорк Таймс

„Като се има предвид, че всички предишни произведения по темата като че ли са контролирани, сдържани и дистанцирани, „Разговори със себе си" разкрива Мандела като изключително самодисциплиниран и готов да прощава на преследвачите си."

Дейли Телеграф

„Читателите ще имат възможност да се почувстват така, сякаш са подслушали смесицата от мисли и чувства на Мандела. Всеки внимателно подбран откъс или епизод внушава близост. Важно е този текст да достигне до нас непреработен, точно както го е написал великият човек... Един от най-важните аспекти на четенето на кореспонденцията от остров Робен е, че всеки може почти да чуе как надзирателите обръщат страниците, четейки през написаното това, което не е било предназначено за техните очи, когато са чели това, което е било предназначено само за любимите хора на Мандела. Тази кореспонденция излъчва достойнство, което е толкова силно, че спира сърцето."

Ариел Дорфман, Нейшън

„Тази книга ще доведе читателя до възторг и сълзи. След като имаме вече автобиографичната му книга „Дългият път към свободата", сега сме въвлечени в човешката страна на Мандела... Дълбоко прочувствено."

Файненшъл Таймс

Нелсън Мандела

Разговори със себе си

КНИГОИЗДАТЕЛСКА КЪЩА труд
София, 2013

NELSON MANDELA
Conversations with Myself

Text copyright © 2010 by Nelson R. Mandela and The Nelson Mandela Foundation
Foreword copyright © 2010 by Barack Obama
Concept and Design © 2010 by PQ Blackwell Limited

© Павел Талев, преводач, 2013 г.
© Книгоиздателска къща „Труд“, 2013 г.

ISBN 978-954-398-294-3

В памет на Зенани Занетемба Номасонто Мандела,
която загина трагично на 11 юни 2010 година
на тринадесет години.

СЪДЪРЖАНИЕ

Предговор: Барак Обама 11
Увод: Върн Харис 15

ЧАСТ ПЪРВА: Пасторално 23
Глава 1: Тъмни времена 27
Глава 2: Кохорта 41

ЧАСТ ВТОРА: Драма 49
Глава 3: Криле за духа 53
Глава 4: Няма причина да се убива 75
Глава 5: Взривоопасен свят 95
Глава 6: Оковите на тялото 117

ЧАСТ ТРЕТА: Епично 131
Глава 7: Непреклонен 135
Глава 8: Завеса 155
Глава 9: Сговорчив 197
Глава 10: Тактика 225
Глава 11: Календар 245

ЧАСТ ЧЕТВЪРТА: Трагикомедия 291
Глава 12: От пор до чудо 295
Глава 13: Отдалечаване 339
Глава 14: Дом 355

Допълнителна информация 371
Допълнение А 372
Допълнение Б 377

...килията е идеално място да опознаеш себе си, да изследваш реалистично и истински собствените си мисли и чувства. В оценката за развитието ни като личности ние съсредоточаваме вниманието си върху външни фактори като социално положение, влияние и популярност, богатство и степен на образование. Те, разбира се, са важно мерило за успеха ни по въпроси от материален характер и е напълно разбираемо защо много хора полагат усилия да постигнат главно тези неща. Обаче вътрешните фактори са може би по-решаващи в оценката за развитието ни като човешки същества. Честността, откровеността, простотата, скромността, духовната щедрост, липсата на суета, готовността да служиш на другите – качества, напълно достъпни за всеки – представляват основата на духовния ни живот. Усъвършенстването в тази посока е немислимо без сериозен самоанализ, без да познаваме себе си, нашите слабости и грешки. Ако не друго, килията ви дава възможност да се вглеждате ежедневно в цялостното си поведение, да превъзмогвате лошото и да развивате доброто у вас. Редовният размисъл, да кажем по около 15 минути на ден преди лягане, може да бъде много полезотворен в това отношение. Отначало може да ви се види трудно да посочите точно негативните аспекти на живота си, но десетият опит може да ви възнагради богато. Никога не забравяйте, че светецът е грешник, който не се отказва да опитва.*

*От писмо до Уини Мандела в затвора в Кроонщад, 1 февруари 1975 г.

ПРЕДГОВОР

Подобно на много хора по света се запознах с Нелсън Мандела задочно, когато беше в затвора на остров Робен. За много от нас той беше повече от обикновен човек – беше символ на борбата за справедливост, равенство и достойнство в Южна Африка и навсякъде из земното кълбо. Неговата жертва беше толкова велика, че караше хората навсякъде да правят всичко, което могат, за човешкия прогрес.

С риск да прозвучи нескромно, аз бях един от онези, които се опитаха да отговорят на призива му. За пръв път станах политически активен по време на годините в колежа, когато се присъединих към кампанията за спиране на инвестициите за Южна Африка и в подкрепа на усилията да бъде сложен край на апартейда в тази страна. Никоя от личните пречки, пред които съм бил изправен като млад, не може да се сравни с онова, което жертвите на апартейда понасяха всеки ден, и можех само да си представя куража, накарал Мандела да издържи в затворническата килия толкова много години. Обаче неговият пример ми помогна да се събудя за по-широкия свят и за задължението всички да застанем в защита на справедливостта. Със своя избор Мандела даде ясно да се разбере, че не трябва да приемаме света такъв, какъвто е, и че можем да дадем своя дял в търсенето на свят, какъвто трябва да бъде.

През годините продължих да наблюдавам Нелсън Мандела с чувство на възхищение и смирение, вдъхновяван от възможностите, които неговият живот показва, прекланящ се пред жертвите за постигане на неговата цел за справедливост и равенство. И наистина животът му ни разказва история, влизаща в пряко противоречие с цинизма и безнадеждността, които така често измъчват нашия свят. Един затворник стана свободен човек; един борец за свобода се превърна в страстен глас за помирение; един партиен водач стана президент, който започна да работи в полза

на демокрацията и развитието. И извън официалния си пост Мандела продължи да работи за равенство, възможности и човешко достойнство. Той е направил толкова много за страната си и за света, че е трудно да си представим историята на последните няколко десетилетия без него.

Малко повече от две десетилетия след като направих първия си набег в политическия живот и участвах като студент в колеж в Калифорния в движението за спиране на инвестициите за Южна Африка, стоях в бившата килия на Мандела на остров Робен. Бях току-що избран за сенатор на Съединените щати. Междувременно килията беше превърната от затвор в мемориал на жертвите, дадени от толкова много хора за мирната промяна в Южна Африка. Застанал там, се опитах да се прехвърля в онези дни, когато президентът Мандела е бил все още затворник 466/64 – време, когато успехът на борбата му в никакъв случай не е бил сигурен. Опитах се да си представя Мандела – човека легенда, променил историята – като Мандела, жертвал толкова много за промяната.

„Разговори със себе си" прави на света изключителна услуга, представяйки ни образа на човека Мандела. Предлагайки ни своите дневници, писма, речи, интервюта и други документи, събирани толкова много десетилетия, книгата ни дава възможност да надникнем в живота, който е водил Мандела – от делничните занимания, помогнали му да издържи времето в затвора, до решенията, които взема като президент. Тук го виждаме като начетен човек и политик, като семеен човек и приятел, като мечтател и прагматичен лидер. Мандела озаглави автобиографията си „Дългият път към свободата". Сега тази книга ни помага да си представим отново различните стъпки, а и отклоненията, които е правил по този път.

Като ни предлага този завършен портрет, Нелсън Мандела ни напомня, че не е бил идеален човек. И той като всички има своите недостатъци. Но точно тези недостатъци би трябвало да вдъхновяват всеки от нас. Защото ако сме честни пред себе си, ще признаем, че всички сме изправени пред големи и малки борби – лични и политически, за да превъзмогнем страха и съмнението, да продължим да работим, когато изходът от борбата ни не е сигурен, да простим на другите и да отправим предизвикателство към себе си. Историята в тази книга и историята,

разказана за живота на Мандела, не е за безпогрешни човешки същества и за неизбежен триумф. Това е историята на човек, готов да рискува собствения си живот за това, в което вярва, който работи упорито, за да води онзи живот, който би направил света по-добро място.

Накрая това е посланието на Мандела към всеки от нас. Всички ние сме изправени пред дни, когато изглежда, че промяната е трудна, дни, когато нашата съпротива и несъвършенства могат да ни изкушат да поемем по по-лек път, който заобикаля отговорностите ни един към друг. Мандела също е бил изправян пред такива дни. Но дори когато в килията му на остров Роден е прониквала съвсем малко слънчева светлина, той е виждал по-добро бъдеще, бъдеще, което си струва жертвата. Дори когато е бил изправен пред изкушението да търси отмъщение, той е виждал необходимостта от помирение и тържество на принципите над стремежа към повече власт. Дори когато получава правото на достойна почивка, той продължава да търси, да вдъхновява своите съграждани и съгражданки да продължават да служат.

Непосредствено преди избирането ми за президент на Съединените щати имах голямата привилегия да се срещна с Мандела и откакто встъпих в длъжност, от време на време разговарям с него по телефона. Обикновено разговорите ни са кратки – той е в здрача на годините си, а аз съм изправен пред напрегнат дневен ред, произтичащ от поста ми. Обаче този човек винаги блести с благородството и мъдростта си. Това са моментите, когато си спомням, че зад историята на живота му има едно човешко същество, избрало надеждата пред страха, прогреса пред затворите на миналото. Спомням си също, че дори и след като се е превърнал в легенда, познанството ми с Нелсън Мандела ме кара да го уважавам още повече.

Президент Барак Обама

УВОД

Името Нелсън Мандела е едно от най-известните и уважавани на земята. Човекът с това име е герой на своята епоха, една от най-великите фигури на XX век. Историята на почти тридесетгодишното му пребиваване в затвора заедно с други политически водачи от неговото поколение се превърна в легенда за раждането и мит за сътворението на „новата Южна Африка". Той стана икона. Животът му е представен в безброй публикации – от биографии до журналистически статии, от развлекателни книги, подходящи за масичката за кафе, до вестникарски приложения, от песни за свободата до стихове за възхвала, от игрални до телевизионни документални филми, от институционални сайтове в мрежата до лични блогове. Но кой е той в действителност? Какво всъщност мисли той самият?

Нелсън Ролихлахла Мандела сам е допринесъл много за литературата за него, за издателската индустрия и обществения дебат. Неговата автобиография „Дългият път към свободата" е бестселър от издаването ѝ през 1994 г. От освобождаването му от затвора през 1990 г. от кабинета му текат авторски материали. Той е дал хиляди интервюта, произнасял е речи, писал е обръщения и е давал пресконференции.

В основата си и напълно умишлено „Дългият път към свободата" е колективен труд. Оригиналният ръкопис е чернова, писана на остров Робен от (както се изразява неговият дългогодишен другар, приятел и съкилийник Ахмед Катрада), „редакционна колегия". В началото на 90-те години на XX век Мандела работи в тясно сътрудничество с писателя Ричард Стенгел, който се заема да актуализира и разшири ръкописа, докато Катрада и други съветници съставят друг колектив, наблюдаващ издателския процес. Същото се отнася и за речите му. Като се изключат някои редки моменти на импровизации, тези речи са официални презен-

тации на внимателно подготвени текстове. И затова не е изненадващо, че подготовката им обикновено е колективно дело. По същия начин през годините за интервюиращите е почти невъзможно да проникнат зад много официалната публична персона на Мандела. Той е „лидерът", „президентът", „общественият представител", „иконата". За човека зад тази официална персона има само откъслечни сведения. Затова въпросите „Кой в действителност е той? Какво мисли наистина?" си остават.

* * *

„Разговори със себе си" имат за цел да дадат на читателите достъп до Нелсън Мандела, който стои зад официалната фигура, чрез неговия личен архив. Този архив е това, което Мандела е писал и говорил като частно лице, обръщайки се или към себе си, или към най-близките си довереници. Това е самият той, не движен от нуждите и очакванията на публиката. Там той пише писма и чернови на речи и мемоари. Там си води бележки (или драска безцелно) по време на съвещания. Води си дневник, записва свои сънища, следи теглото и кръвното си налягане, набелязва си какво има да върши. Там размишлява върху преживяното, рови в паметта си, разговаря с приятели. Там той не е иконата или светецът, издигнат високо над простосмъртните. Там е като теб и мен. Както сам казва: „В реалния живот си имаме работа не с богове, а с обикновени хора като нас – мъже и жени, пълни с противоречия, спокойни и капризни, прочути и отблъскващи, хора, в чиято кръв торният червей се сражава ежедневно с мощни пестициди".

През по-голямата част от зрелия си живот Мандела старателно е записвал много неща и ревностно е събирал какво ли не. Как по друг начин да си обясним колекцията му от карти за членство в методистката църква за периода 1929–1934 г.? Как по друг начин бихме могли да си обясним, че ежедневно си е водил дневник по време на пътуванията си из Африка през 1962 г., или навика му да нахвърля чернови на повечето си писма в един бележник през годините, прекарани в затвора? Разбира се, голяма част от този архив е бил унищожен през годините на борба, на нелегалния му живот и на живота в затвора. Някои от тези архиви е криел

на тайни места или е давал на други хора за съхранение. Други с течение на годините са били загубени. Има архиви, конфискувани от държавата, които или са били унищожавани, или са били използвани за доказателства. Днес частният архив на Мандела е разпръснат и фрагментарен. Голямата част от него се намира в архивния център „Нелсън Мандела". Значително количество се пази и в Националния архив на Южна Африка, Националната агенция за разузнаване, същата музей „Мандела" и в „Лилислийф Тръст". Хиляди фрагменти от него се намират в колекции на частни лица, главно под формата на кореспонденция.

* * *

Идеята на написването на „Разговори със себе си" води началото си от откриването през 2004 г. на архивния център „Нелсън Мандела" като основен обект на дейност на фондация „Нелсън Мандела". Първоначално главната цел на центъра е да документира разпръснатия и фрагментарен „Архив Мандела", но много бързо събирането на материали се превръща в не по-маловажна цел. Мандела сам прави първото дарение от лични документи през 2004 г. и до 2009 продължава да добавя други към колекцията. Като отговарящ за архивната програма на центъра, за мен много скоро стана очевидно, че под ръководството на центъра от тези материали може да излезе една важна книга. През 2005 г. екип от архивари и изследователи започна упорита работа по събирането, подреждането и класифицирането на материалите. Същевременно с това те бяха подложени на предварителна селекция за определяне кои могат да бъдат включени в книгата. Екипът се състоеше от следните хора: Село Хатанг, Антеа Джосиас, Рут Мюлер, Бонисва Наяти, Лусия Раадшелдерс, Занеле Риба, Разия Салех, Сам Вентер и аз.

През 2008 г. започнах разговори за книгата с издателите Джоф Блекуел и Рут Хобдей. Тези разговори изясниха концепцията на за книгата и сложиха началото на последната фаза на проекта. Мандела беше уведомен и даде одобрението си, но даде да се разбере, че не желае да участва лично. Катрада се съгласи да бъде специален консултант на проекта. Старши изследователят Вентер и архиварите Хатанг, Раадшелдерс, Риба и Салех

бяха определени под мое ръководство като ръководител на проекта да участват в окончателната селекция и съставителството на книгата. Изключително важно беше привличането в екипа на историка и писателя Тим Коузенс да помогне с опита си и погледа си на учен, необременен от ежедневната работа на центъра. Накрая Бил Филипс, който беше работил като старши редактор при написването на „Дългият път към свободата“ през 90-те години, се включи във финалната фаза на редакцията на книгата.

* * *

Реално погледнато, „Разговори със себе си“ е книга на Нелсън Мандела. В нея звучи неговият глас – директен и ясен. Обаче е важно да се подчертае редакторската роля на екипа. Думите в тази книга бяха подбрани от много материали главно с оглед на темата, важността и актуалността, а самите материали бяха подбрани от онова, с което разполагахме и до което имахме достъп. Макар да можем да гарантираме, че преобладаващото количество материали от личния архив на Мандела беше внимателно проучено от екипа, не всичко, намиращо се в частни лица, беше намерено и не всичко ни беше предоставено. Например съвсем случайно през последните месеци от работата по книгата се натъкнахме на архив, пазен от бившия надзирател Джак Суарт, който е бил с Мандела през последните четиринадесет месеца от престоя му в затвора „Виктор Верстер“. Също така доста късно научихме от Националната агенция за разузнаване за съществуването на малко количество материали за Мандела, повечето от които бяха използвани от екипа. Дискретността на агенцията ни кара да предполагаме, че е възможно да последват и други подобни разкрития. Въпреки че за реализацията на проекта под внимание беше взет целият личен архив на Мандела, окончателната селекция беше направена най-вече от четири групи материали от този архив.

На първо място това са писмата от затвора. Някои от най-трогателните и изпълнени с болка писма се намират в два бележника с твърди корици, в които Мандела внимателно е записвал черновите на писмата, които след това е трябвало да минат през цензорите на за-

твора на остров Робен. Те са от периода 1969-1971 г. и се отнасят до най-тежкия му период в затвора. Откраднати от килията му от управата през 1971 г., те са му върнати през 2004 от един бивш надзирател. През целия си престой в затвора Мандела не е знаел дали писмата му ще достигнат до предназначението си, заради действията на онези, които нарича „безсърдечни орисници" – цензорите. В личните му досиета от затвора, които се пазят в Националния архив, има много писма, които управата е задържала. Те се пазят заедно с копия на всяко писмо, което не е било пуснато.

На второ място са два сборника от записани разговори. Те съдържат не писмената, а говоримата реч. Те са толкова лични и неофициални, че в тях Мандела често пъти, изпадайки в някакъв унес, разговаря сам със себе си. Първият комплект такива записи са около петдесет часа разговори с Ричард Стенгел, направени, докато двамата работят върху „Дългият път към свободата". Другите са около двадесет часа записи на разговори с Ахмед Катрада, който заедно с Мандела и още шестима е осъден на доживотен затвор на 12 юни 1964 г. В началото на 90-те години Катрада е помолен да помогне на Мандела да прегледа проектотекстовете както на „Дългият път към свободата", така и на авторизираната биография, написана от Антъни Сампсън. Тук двамата стари приятели водят съвсем неофициален разговор. Често се смеят на глас. Записите са интересни не само заради това, което Мандела казва, но и заради това как го казва.

На трето място са бележниците. Преди да бъде хвърлен в затвора през 1962 г., Мандела имал навика да носи бележник със себе си. Имал такъв по време на пътуването си през 1962 г. из Африка (и в Англия), за да се учи на революционна стратегия, да се обучава във водене на партизанска война и да си осигури подкрепа от лидери на наскоро получили независимостта си държави и национални движения. Имал е бележник и когато е бил заловен малко след завръщането му в Южна Африка. Възобновява този си навик и през годините след освобождаването му от затвора, когато преговаря за прехода на Южна Африка към демокрация и до известна степен дори докато е президент. Тези последни дневници съдържат бележки лично за него, паметни бележки, записки от съвещания и чернови на

писта. Има също няколко извънредно интересни пасажа, всеки състоящ се от много страници (поради липса на място тук не са публикувани) от съвещания на Изпълнителния комитет на партията Африкански национален конгрес. По време на тези съвещания Мандела старателно си отбелязва акцентите, съдържащи се във всяко от изказванията. Не е напълно ясно защо го е правил. Вероятно е навик на адвоката да си записва внимателно всичко, което научава от клиентите си. Може би и това, че вече е надхвърлил седемдесетте, го е карало да не се доверява напълно на паметта си.

Четвъртата група представлява копие от чернова на недовършено продължение на „Дългият път към свободата". На 16 октомври 1998 г. той взема син лист хартия и с любимата си писалка изписва решително датата с римски цифри. После добавя свое работно заглавие: „Президентски години". Под него написва „Глава Първа". След това в началото на страницата написва думата „Чернова". Последната година от президентството му, участието му в преговорите в Бурунди, някои политически събития, ангажиращи вниманието му, благотворителната му дейност и безкрайният поток от посетители пречат на завършването на книгата. Съветниците му предлагат да привлече професионален писател, който да работи с него, но той отказва. Защитава собственоръчно написаното и иска да го върши сам. Наистина за известно време Мандела има помощник за изследванията, но после отменя уговорката им. В крайна сметка просто губи вдъхновение.

* * *

Не е изненадващо, че личният архив на Мандела няма възприет организационен принцип, нито система на подреждане. За „Разговори със себе си" ние групирахме подбраните материали според един главен логически принцип, следващ отчасти хронологията на живота на Мандела и отчасти съобразен с големите теми, върху които той размишлява. Книгата се състои от четири части, всяка със свое въведение и всяка със заглавие, заимствано от класически модели, форми и жанрове – пасторално, драматично, епично и трагикомично. Мандела е запознат добре с класиците.

Изучава латински в училище и в университета. Добре запознат е с гръцката литература и докато е в университета и в затвора, играе като любител в класически пиеси.

Моделът на книгата е повлиян директно от „Размисли“ на Марк Аврелий – книга, написана през II в., съдържаща размисли и афоризми. Марк Аврелий е бил лидер, римски император, политик и човек на действието, войник. Макар може би и не чак толкова голям философ или писател, той е наясно с ползата от размишленията, воденето на бележки и ежедневната дисциплина. Пише дори по време на сражение. Книгата му е пълна с мъдрости. Оригиналното ѝ заглавие се превежда буквално „На себе си“. Нейните характеристики и тези на автора ѝ имат не малко сходства с тези на един човек и една книга, появили се осемнадесет века по-късно.

Върн Харис

Ръководител на проекта

Архивен център „Нелсън Мандела“

Август 2010 г.

Забележка: Всички бележки под линия, означени с *бел. ред.*, са на редактора на оригиналното издание.